

نقش سیاسی، اجتماعی حضرت حمزه رضی اللہ عنہ
از اسلام تا شهادت

www.ketab.ir

نویسنده:

فاطمه صالحی

محمد حسین عرب زاده

عنوان و نام پدیدآور: نقش سیاسی، اجتماعی حضرت حمزه رضی الله عنه از اسلام تا شهادت / نویسندگان: محمد حسین عرب زاده، فاطمه صالحی.

ویراستار: عرب زاده، محمدحسین، ۱۳۶۳

مشخصات نشر: قم: میراث ماندگار، ۱۴۰۲.

مشخصات ظاهری: ۱۷۲ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۴-۵۸۴-۹

وضعیت فهرست نویسی: فیپا ۱۵۰۰۰۰۰ ریال

یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۶۶-۱۷۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: حمزه بن عبدالمطلب (ع)، ۵۴ قبل از هجرت - ۳ ق.

شناسه افزوده: صالحی، فاطمه، ۱۳۴۴-

رده بندی کنگره: ۷/BP۲۵

رده بندی دیویی: ۹۳۱/۲۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۹۵۲۸۸۵۲

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا

تاریخ درخواست: ۲۴/۱۱/۱۴۰۲

تاریخ پاسخگویی:

کد پیگیری: ۹۵۲۷۵۴۲

نام کتاب: نقش سیاسی، اجتماعی حضرت حمزه رضی الله عنه از اسلام تا شهادت

نویسندگان: فاطمه صالحی، محمدحسین عرب زاده

ویراستار: محمدحسین عرب زاده

ناشر: میراث ماندگار

نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۴۰۲

تیراژ: ۱۰۰ نسخه

چاپخانه: وفا

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۴-۵۸۴-۹

مرکز پخش: انتشارات میراث ماندگار

تلفن: ۰۲۵۳۷۸۴۲۳۹۸

فهرست

۹	مقدمه
۱۳	نقد منابع:
۱۷	فصل اول
۱۷	معرفی اجمالی حضرت حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۱۸	نسب:
۱۹	مادر حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۱۹	نگاهی به شخصیت پدر حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۲۳	برادران و خواهران حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۲۴	آشنایی با بعضی خواهران و برادران حضرت حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۲۸	همسران و فرزندان حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۳۱	فصل دوم
۳۱	بررسی شخصیت حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۳۷	ویژگی های شخصیتی
۴۱	فصل سوم
۴۱	اسلام حضرت حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۴۲	بررسی تاریخ اسلام حضرت حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۴۳	نقد و بررسی:
۴۵	نتیجه
۴۶	طریقه اسلام آوردن حضرت حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۴۶	حمیت یا شناخت
۴۶	اعلان اسلام
۴۸	اشعار حمزه <small>رضی الله عنه</small> پس از پذیرش اسلام
۵۵	حدیث امام سجاده <small>علیه السلام</small> :
۵۷	فصل چهارم

۵۷	حضرت حمزه <small>رضی الله عنه</small> در مقاطع تاریخی
۵۸	یوم الانذار
۶۲	حمزه در خانه ارقم
۶۳	تعرض مشرکین
۶۵	شعب ابی طالب
۶۹	پیمان عقبه ثانی
۷۱	هجرت
۷۴	عقد اخوت
۷۶	فصل پنجم
۷۶	اقدامات نظامی حضرت حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۷۷	سریه حمزه بن عبد المطلب
۸۰	غزوه ذی العشوه
۸۱	غزوه بنی قینقاع
۸۳	جنگ بدر
۱۰۰	جنگ احد و شهادت حضرت حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۱۱۱	پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> در سوگ حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۱۲۱	فصل ششم
۱۲۱	زائران قبر حضرت حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۱۲۲	اولین زائران
۱۲۴	زیارت نامه حضرت حمزه سید الشهداء
۱۲۶	فصل هفتم
۱۲۶	قبر حضرت حمزه <small>رضی الله عنه</small> در گذر زمان
۱۲۸	ابوسفیان و قبر حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۱۲۹	معاریه و قبر حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۱۳۱	فاطمه <small>رضی الله عنها</small> اولین کسی که قبر حمزه را علامت گذاری کرد
۱۳۵	فصل هشتم
۱۳۵	حضرت حمزه <small>رضی الله عنه</small> از دیدگاه آیات و روایات

۱۳۶	آیات وارده در شأن حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۱۴۱	روایات وارده در شأن حضرت حمزه <small>رضی الله عنه</small>
۱۴۱	حمزه در گفتار رسول خدا <small>صلی الله علیه و آله</small>
۱۴۴	حمزه در گفتار امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>
۱۴۹	حمزه در گفتار امام حسن <small>علیه السلام</small>
۱۵۰	حمزه در گفتار امام حسین <small>علیه السلام</small>
۱۵۱	حمزه در گفتار امام سجاد <small>علیه السلام</small>
۱۵۴	حمزه <small>رضی الله عنه</small> در خطبه حضرت زینب <small>علیها السلام</small> در مجلس یزید.....
۱۵۶	نتیجه.....
۱۵۸	کتابنامه.....

مقدمه

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ﴾

(الاعراف / ۴۳)

حمد و سپاس پروردگار حکیم و رحیمی را سزااست که بشر را توسط دین مبین اسلام راهنمایی نمود و درود بر پیامبر ﷺ که رسالت ابلاغ وحی را به نیکوترین وجه انجام داد و سلام بر اهلیت ﷺ او که الگوهای راستین عمل به قرآن و سنت رسول ﷺ بودند. تاریخ، یکی از بهترین مریبان بشر است و حاصل عمر بشر را که چیزی جز تجربه نمی باشد در اختیار ما می گذارد. پیشوای بزرگ اسلام علی ﷺ در وصایای خویش به فرزندش می فرماید:

«أَيُّ بُنْيَ إِئِيَّ وَإِنْ لَمْ أَكُنْ عُمَرْتُ عُمَرَ مَنْ كَانَ قَبْلِي، فَمَقْدَ نَظَرْتُ فِي أَعْمَالِهِمْ وَفَكَرْتُ فِي أَخْبَارِهِمْ وَسِرَّتْ فِي آثَارِهِمْ حَتَّى عُدْتُ كَأَحَدِهِمْ بَلْ كَأَنِّي بِمَا انْتَهَى إِلَيَّ مِنْ أُمُورِهِمْ قَدْ عُمَرْتُ مَعَ أَوْلِيهِمْ إِلَى آخِرِهِمْ»^۱.

فرزندم! من اگر چه در تمام طول تاریخ، همراه گذشتگان زندگی نداشته‌ام ولی اخبار زندگی آنان را به دقت مطالعه کردم و آثاری که از آنها به یادگار مانده بررسی نمودم و با این کار گویا من در تمام این مدت زنده بوده‌ام و حوادث تلخ و شیرین زندگی را از نزدیک با آنها دیده‌ام، گویا عمر جاویدان داشته‌ام.

تاریخ گهربار اسلام مرهون خونهای پاک و ارزشمندی است که نثار این شجره طیبه گردیده است؛ شهدای گرانقدری که از آغاز ظهور اسلام تاکنون از جنگ بدر، احد و احزاب از حمزه سید الشهداء عموی عالیقدر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله تا شهیدان راه فضیلت عصر حاضر؛ افرادی که گوهر وجودی خویش را با اندیشه اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله صیقل داده‌اند. پرارزش‌ترین فرازهای تاریخ، صفحاتی است که از زندگانی این مردان بزرگ بحث می‌کند؛ مردان و زنان بزرگی که تاریخشان نیز بزرگ و با عظمت است و شاهکاران خلقت و تاریخند، خصوصاً افرادی که در سال‌های اولیه رسالت نبی اکرم صلی الله علیه و آله در کنار آن بزرگوار بوده و بدون واسطه از سرچشمه زلال وحی سیراب گردیدند، در میان پشتیبانان رسول خدا صلی الله علیه و آله و در میان این گوهران آفرینش نام حمزه سید الشهداء درخشندگی دیگری دارد. عموی غیور رسول خدا که همراه برادرش ابوطالب همچون سدی محکم و استوار در برابر امواج توفنده و سیل آسای مشرکین و کافرین ایستادند. آری؛ او چون شیری روباه صفتان را به خواری و زبونی واداشت تا آنجا که ملقب به اسدالله شد و در این راه درجه والایی «سیدالشهدا» را از آن خود نمود.

در این کتاب کوشیده‌ایم تا با بررسی متون تاریخی و نقل‌هایی که پیرامون حضرت حمزه آمده است از یکسو نقش او را در تاریخ اسلام و کمک‌هایی که در پیشبرد اهداف رسول گرامی اسلام ﷺ نموده و از سوی دیگر بررسی این نکته که آیا اسلام آوردن او صرفاً بخاطر حقیقت صرف بوده یا زمینه‌های دیگری نیز در ایمان آوردن او نقش داشته است را روشن نماییم. برای دستیابی به این هدف ابتداء کهن‌ترین منابع تاریخی و روایی شیعه و سنی را بررسی و کلیه مطالبی که راجع به حضرت حمزه در جوامع تاریخی و روایی ذکر شده است را جمع‌آوری نموده‌ام. حاصل انجام این مرحله ثبت ۱۸۰ عدد فیش است که بعد از بررسی یکایک آنها و دسته‌بندی، شالوده اصلی پژوهش شکل گرفت و نتیجه حاصله در یک مقدمه و هشت فصل تهیه و تدوین گردید.

هر چند در این راه سختی‌های بسیاری متحمل شدم (کمبود منابع و عدم ذکر بعضی از مورخین پیرامون حضرت حمزه و صعوبت و دشواری ترجمه متون، اشعار و...) که امیدوارم با تحمل همه رنج‌ها و سختی‌ها این وجیزه مقبول اهل تحقیق و نظر باشد.

در فصل اول به معرفی حضرت حمزه و بررسی نسب (پدر، مادر، برادران خواهران و خانواده...) آن بزرگوار پرداخته سپس در فصل دوم به بررسی شخصیت و ویژگی‌های فردی او پرداخته‌ام و فصل سوم که مهم‌ترین بخش کار بوده پیرامون اسلام حمزه و اینکه آیا اسلامش صرفاً از جهت غیرت و حمیت بوده یا عوامل دیگری نیز نقش داشته است؟

در فصل چهارم وجود حضرت حمزه در کنار رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در مقاطع تاریخی اعم از مکه و مدینه و فصل پنجم جنگ‌ها و حرکت‌های نظامی و شهادت حضرت حمزه و فصل ششم نیز پیرامون زیارت حضرت حمزه و اهمیت آن و اولین زائران او بررسی شده است. در فصل هفتم به نحوه برخورد حکام با مزار او و فصل هشتم به بررسی آیات و روایاتی که در شأن حضرت حمزه آمده است پرداخته شده و در انتهای کار نتیجه گیری نموده‌ام.

امیدواریم این تلاش اندک مورد رضای الهی و رسول اکرم صلی الله علیه و آله که بسیار به عموی گرانقدرش علاقه داشت و او را گرامی می‌داشت قرار گیرد و اسباب خشنودی حضرت مهدی آل محمد علیهم السلام را فراهم آورد و همچنین هدیه‌ای مقبول به پیشگاه روح مقدس و ملکوتی آن شهید که بحق اسدالله لقب یافت، باشد.

والحمد لله رب العالمین

فاطمه صالحی

نقد منابع :

از منابع مهمی که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته است کتابهای ذیل می‌باشد که با معرفی اجمالی به ارزش آنها در این بررسی می‌پردازیم:

۱. سیره ابن اسحاق: کتاب سیره ابن اسحاق (م ۱۵۰) اولین سیره نسبتاً جامعی است که مشتمل است بر اخبار تاریخی از آغاز زندگانی آدم تا پایان زندگانی پیامبر ﷺ، این کتاب دارای ترتیبی منظم و منطقی است که ابن اسحاق اخبار آن را با تعبیرهایی مبهم از قبیل اهل اهل علم مرا روایت کردند و تعبیر دیگر بیان نموده است. در مورد زندگانی حضرت حمزه او تنها به قضیه اعلان اسلام او پرداخته، بدون آنکه سال دقیق آن را ذکر نماید. همچنین از حرکت‌های نظامی حضرت حمزه نیز یاد کرده است. او اشعاری در زمینه اسلام حضرت حمزه و برخوردش با ابوجهل را نیز آورده است.

در کل این اولین سندی است که مورخین دیگر نیز از او تبعیت کرده‌اند و تنها همین مقدار اخبار را از او ذکر نموده‌اند.

۲. سیره ابن هشام: ابن هشام (م ۲۱۸ - ۲۱۳)، تهذیبی از سیره ابن اسحاق را ارائه داده او آنچه نسبت به پیامبر ﷺ بی‌ارتباط و شنیع دانسته را حذف کرده است. از جمله کتاب‌هایی که بطور گسترده از آن استفاده شد سیره ابن هشام بوده است. او نیز به تبعیت از ابن اسحاق اخبار زیادی در مورد زندگانی حمزه ارائه نداده است، ولی همان مقدار گزارشات او راه‌گشای بسیار خوبی در مورد اسلام حضرت حمزه می‌باشد.

۳. مغازی واقدی: محمد بن عمر واقدی (م ۲۰۷)، از مورخان متخصص در فتوحات و مغازی می‌باشد، گفته شده او آگاه‌ترین مردم به اخبار دوره اسلامی بود. کتاب مغازی او مشتمل است بر روایات دوران هجرت تا رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله، او به نکته‌های بسیار دقیقی در گزارشاتش اشاره کرده و اخبار را بطور گسترده بیان نموده است. در زمینه غزوات و سریه‌هایی که حضرت حمزه در آنها شرکت داشته، منبعی بسیار مهم می‌باشد که در بخش حیات نظامی حضرت حمزه بطور گسترده از آن بهره‌مند شده‌ام.

۴. طبقات ابن سعد: محمد بن سعد (م ۲۳۰) مشهور به کاتب واقدی بوده است. او مؤلف کتاب طبقات الکبری می‌باشد، این کتاب برای نخستین بار آگاهی‌های جامع و گسترده‌ای درباره صحابه و تابعین را تا زمان خود ارائه داده است. مطالب آن بسیار قابل توجه و در مواردی منحصر به فرد است. هسته اصلی کتاب طبقات از آن واقدی است. او نخستین طبقه را اصحاب بدر قرار داده و کسانی که از نظر نسب به پیامبر نزدیک بودند که مبنای او تقدیم آنها در ایمان آوردن و فضل و شرف آنها در مسلمانی بوده است. در بخش زندگانی حضرت حمزه، اول به معرفی نسب او پرداخته و پس از آن به زندگانی او اشاره دارد. فرزندان، همسران، هجرت، مواخات، شرکت در جنگ‌ها و نهایتاً به شهادت او پرداخته است که همه این اخبار بطور خلاصه بیان گردیده است.

۵. انساب الاشراف: احمد بن یحیی بلاذری (م ۲۷۹) مؤلف کتاب با ارزش انساب الاشراف می‌باشد که این کتاب تاریخ دوران اسلامی را در قالب نسب‌شناسی

و خاندانی آورده است در بخش ازواج و اولاد حمزه حاوی اطلاعاتی سودمند می‌باشد.

۶. تاریخ الرسل و الامم و الملوك: محمد بن جریر طبری (م ۳۱۰)، از مورخان نامی دوران اسلامی است، کار او بطور عمده در قالب حدیثی عرضه شده که ابتدا سند حدیث را آورده و پس از آن متن خبر را نقل کرده است و گاهی نقل‌های مختلفی را از یک حادثه با اسناد مختلف آورده (که کاری بسیار مهم است) در باب جنگ‌های حضرت حمزه نیز دارای اخبار قابل توجهی است.

۷. تاریخ یعقوبی (م ۲۸۴): مؤلف کتاب، فردی شیعی است از این‌رو اخبار وارده در این کتاب از جهاتی با اخبار رایج در سایر منابع متفاوت است و با مقایسه با سایر متون مشابه راهنمای مفیدی در رسیدن به واقع می‌باشد، در مورد نسب حضرت حمزه و حضور او در مقاطع تاریخی مختلف و همچنین اخباری در مورد زندگانی عبدالمطلب مطالبی را ارائه داده است.

کتاب تاریخی شیعه حاوی اطلاعات قابل تدقیق و توجه می‌باشند. در باب مناقب و فضایل حضرت حمزه احادیث فراوانی از لسان مبارک پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امامان شیعه علیهم السلام بیان گردیده که مربوط به دوران اعلان اسلام حمزه می‌باشد و کمتر به قبل از اسلام او اشاره می‌کنند.

کتابهایی مانند:

اصول کافی تألیف کلینی (م ۳۲۹)

کمال الدین، امالی، و خصال شیخ صدوق (م ۳۸۱)

المبسوط و تبیان شیخ طوسی (م ۴۶۰)

اعلام الوری و مجمع البیان طبرسی (م ۵۴۸)

ذخائر العقبی طبری (م ۶۹۴)

احتجاج طبرسی (م قرن ششم)

طرائف سید ابن طاووس (م ۶۶۴)

همه موارد از کتابهایی هستند که نظر شیعه را بیان می‌دارد. بعضی از این کتابها، حدیثی تاریخی و بعضی کلامی تاریخی می‌باشند که آگاهی‌های فراوانی در جهت شناخت حضرت حمزه از دیدگاه رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام به ما ارائه می‌کنند. کتاب *الصحیح من سیره النبی* تألیف علامه جعفر مرتضی و همچنین کتاب *هاشم و امیه فی الجاهلیة* تألیف سید شرف‌الدین دو منبع معاصر می‌باشند که نظریات قابل توجهی در باب اسلام حضرت حمزه ارائه داده‌اند و مباحث را بصورت تحلیلی بیان نموده‌اند.